

Osmanlyda toý-şagalaňlaryň bezegi: Çeňňiler we köçekler

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 янвря, 2025

Osmanlyda toý-şagalaňlaryň bezegi: Çeňňiler we köçekler

OSMANLYDA TOÝ-ŞAGALAŇLARYŇ BEZEGI: ÇEŇŇILER we KÖÇEKLER

Häzir «Osmanly» diýlende, köpleriň göz önünde diňe berk ahlak düzgünleri bilen dolandyrylan jemgyýet janlanýar.

Pikir edilişiniň tersine, osmanly döwri häzirki wagtyň «osmanlyçy» görünjek bolýan birnäçeleriniň dar gözyetiminden giň dünýälere we köpugurly durmuşa eýedi.

Munuň iň anyk mysalyny toý-şagalaňlarda görmek mümkin.

Çeňňiler we köçekler osmanlylaryň keýpi-sapa babatda göz önüne getirip bolmajak çäk-çygyrlara ýetmekden çekinmändigini görkezýär.

Bu iki käriň eýeleri şygyrlara, miniatýuralara aralaşyşy ýaly, resmi dokumentlerdir jahankeşdeleriň eserlerinde-de özlerine

giň orun tapypdyr.

Köçeklerdir çeňňiler tansyň ýany bilen sazlary bilenem öňe saýlanypdyr. Bulam diňe tans boýunça däl, saz boýunça-da osmanlylaryň tapawutlanýan hoşniýetli garaýşa eýediklerini görkezýär.

Gynansak-da, edil häzir osmanly sazy diýlende diňe tüýdük (musiki) ýa-da mehteran ýaly saz gurallarynyň ýada düşmegi-de, aslynda ullakan ýalňyşlyk bolup garşymyza çykýar. Bu barada aýratyn durup geçeris. Häzirlilikçe esasy gürrüňimizi dowam etdireliň.

Çeňňiler we köçekler – umuman alanda belli bir derejede osmanly teatry hasaplap boljak bu uguryň adamlary tansy we sazy utgaşdyryp bermekleri bilenem diýseň täsin obrazlar bolup çykyş edipdir.

Şu we şuňa meňzeş mysallar sebäpli daşary ýurtly käbir türkologlar türk teatryny XII asyra çenli uzaldýarlar.

Üstesine köçekler diňe Stambulyň çäkleri bilenem oňman, Anadoly medeniýetinde-de özlerine güýçli orun tapmagy başarypdyr.

Çeňňi medeniýetiňem, köçek medeniýetiňem kökleri Hindistanyň çäklerine çenli uzaýar.

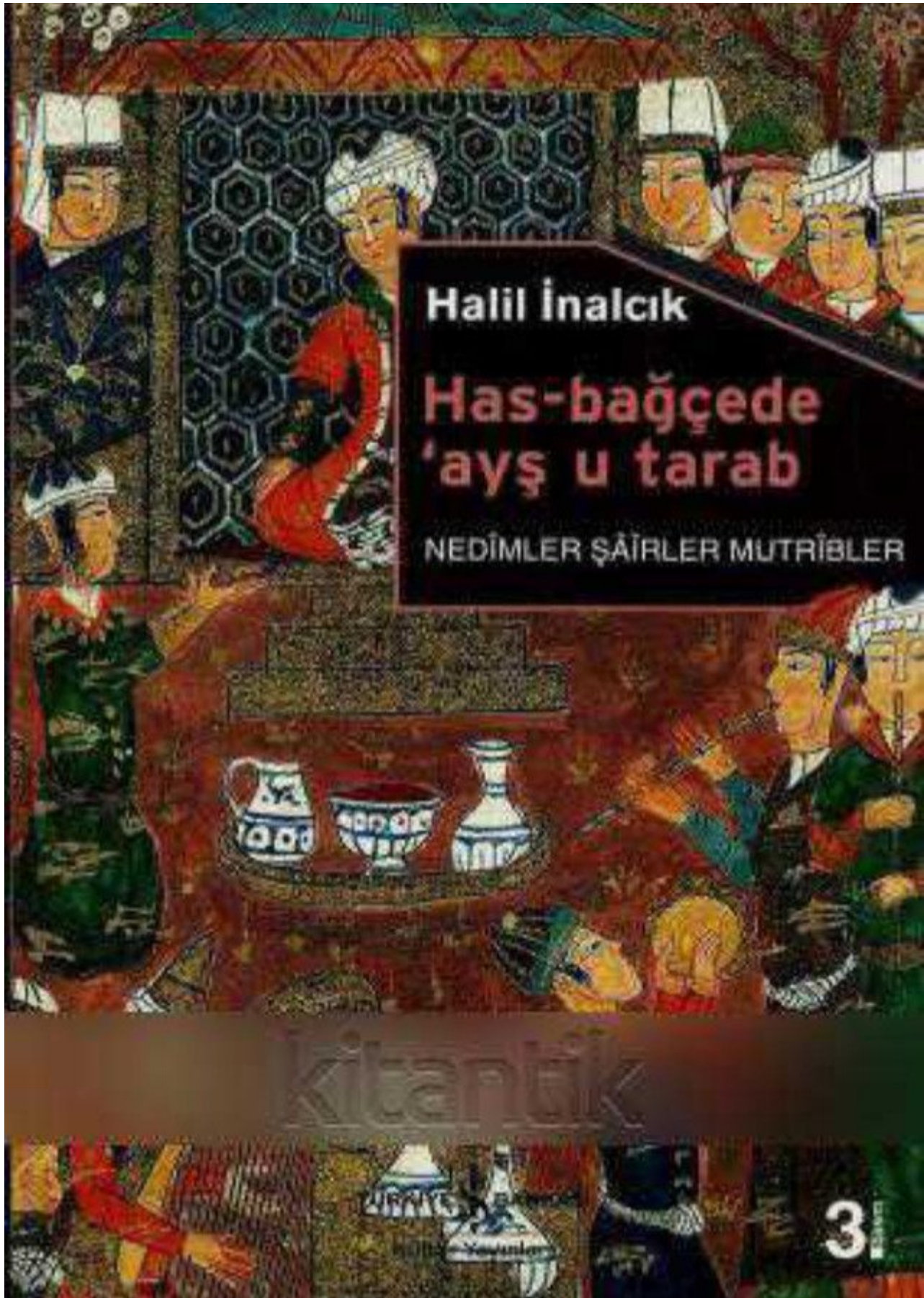
«Zenne medeniýeti» diýen umumy bapda toplam boljak bu medeniýet häzirem Hindistan, Owganystan, Päkistan ýaly ýurtlarda giňden ýaýran.

Bu medeniýetiň osmanly köşgünde beýle çalt ýaýramagynyň sebäbi-de patyşanyň aşhana medeniýetini doly diýen ýaly Eýrandan almagydyr.

Pars medeniýetiniň öz düzümine hindi medeniýetindenem kän zatlary alandygy bilen parslaryň täsirindäki osmanly aşhana-saçak medeniýeti-de zenne şagalaňyna oňyn garapdyr.

Bu barada meşhur taryhçy Halil Inaljygyň «Has Bahçede Aýşu-Tarab» kitabyndan jikme-jikme maglumatlary tapyp bilersiňiz.

Geliň, osmanly toý-şagalaňlarynyň bezegi bolan hokgabazlar, jambazlar, perendebazlar, ataşbazlar bilen birlikde köçeklerdir çeňňiler hakda käbir maglumatlara göz gezdireliň.

• **Köçekleriñ we çeññileriñ gysgaça taryhy**

Pars dilinden dilimize geçen bu söz «kiçijik» («küçük») ýa-da

«kiçijik haýwan» manysyny berýär.

Mämmet IV şazadalary sünnet edilende eden meşhur sünnet toýunda daşary ýurtly syýahatçylardan Kowel şeýle ýazgylary galdyrypdyr:

«Bularyň göze ilip duranjalary örän bezemen, altyn-kümüş syýrmaly, ýüpek geýnerdi. Geýimleri tenlerine ýapysyp, dyzlaryna çenli gelip, goly ýapyk, billerine, kiselerine we keyplerine görä baý guşak guşanardylar. Munuň aşagyndanam giň, topuklaryna ýetip duran etek geýerdiler.

Bu etegem örän göze gelüwli, ala-mula, açyk reňkde bolardy. Saçlaryny kesmezdiler, ýanlaryna seçelenip duran owadan saç lülelerini goýbererdiler. Käbirleri saçyny ýapardylar, käbirleri-de aşaklygyna goýberip ýa-da üstüni örtüp arkadan eginlerine dökerdi.

Köplenç kellelerine ýüpek başgap (kiçijik we jam görnüşinde) ýa-da galpak diýilýän sütükli deriden tikilen başgap geýerdiler. Bularyň arasynda on ýaşly owadan oglanjyk bardy, onuň saçy aýalyňky ýaly uzyndy. Onuň bilen dynç, gelşikli, 25 ýaşly ýaş ýigit tans etdi. Ussatlyk bilen, sessiz, täsin, aklyňa gelip biljek her dürli jalataýlyk bilen her dürli hereketlere ýüz urdular. Galanlar dört, alty we käte sekiz kişilik topar bolup tans etdiler. Olaryň edýän tansy bedeni hasam ýygryp (gaty utandyryjy ýagdaý), ädimleri ýuwaşlyk bilen aýlap çilşirmäge, durmaga we pyrlanmaga esaslanýardy.

Gol hereketi, tans hereketi, el hereketi ýaly belli-başly hereketleri ýokdy. Ýa ýarpy, ýa-da doly halka bolardylar. Bir nagmadan beýleki nagma, bir henekden beýleki henege geçerdiler. Iň soňunda janly saza aýak goşup, uzyn-uzyn aýlanardylar (derwüşler ýaly), durubam eglip salam bererdiler we ýakynlarynda duran çalguwjylaryň ýanyna ylgardylar».

Köçekler ýüz keşbi gyza meňzeyän oglanlardan düzülipdir.

Tüýsüz we açyk tenli bolmagy onuň bu kärde ornaşmagyna getiripdir.

Gyz ýaly görünmek üçin saçlaryny ösdüripdirler we tenleri görnüp durjak görnüşde geýnirdiler.

Hawa, yşkynda diwana bolnup, jilt-jilt diwanlar ýazylan köçekler we çeňňiler bolupdyr. Gynansak-da, bu kär bilen

meşgullanýanlary paýlaşyp bilmän köplenç ýanyçarlar gopgun turzupdyr. Bulam olaryň käriniň gadagan edilmegine getiripdir. Köçekler gadagan edilen döwürlerinde gazanjyny we tenini diýdimzor ýanyçarlarlar bilen paýlaşmaga mejbur bolupdyr.

Elbetde, her köçek ýa-da çeňňi gomoseksualist bolmandyr. Ýöne hemme zatda bolşy ýaly, çeňňilik we köçeklik toý-şagalaňlaryň bezegi bolmaktan çykyp, pul gazanylýan pudaga öwrülip başlansoň, bidüzgünçilikleriňem ýoly açylypdyr.

Ýogsam bolmasa «çeňňileriň piri» hasaplanýan Çingene Çeňňi Ysmaýlyň toýy münlerçe adamyň gatnaşmagynda bolupdyr we nazyngmatly saçaklaryň soňy görünmeýän uly dabara bilen geçirilipdir.

Gynansak-da, toý Stambulyň taryhyndaky iň uly dawalardan biri bilen gutarypdyr, ýüzlerçe adam biri-biri bilen ýumruğa girip, toý dagapdyr.

Soň-soňlar bu dawany Çeňňi Ysmaýlyň özüniň bilgeşleýin gurnandygy belli bolupdyr.

Elbetde, bu hadysadan soň Çeňňi Ysmaýyl köşgüň gözünden düşüp, güzeranyň aýy oýnatmak bilen dolamaga mejbur bolupdyr.

Mahmyt II-niň döwrüne gelenimizde, ýanyçarlar şäherdäki ähli köçekleri we çeňňileri ýapyşy ýaly, birnäçe ýüzi owadan oglany çeňňi ýa-da köçek bolmaga mejbur etmegi patyşanyň gazabyny atlandyrypdyr.

Üstesine bandalaşyp barýan ýanyçarlar ýüzi owadan köçekler üçin san-sajaksyz jenaýatlaryň bolmagyna-da sebäp bolansoň, patyşa ýörite perman çykaryp köçekligi gadagan edipdir.

Şonuň üçin Stambulda sanlary münlerçä ýeten köçekleriň hemmesi Müsüre gidip, Mämmedaly paşanyň köşgüne sygynypdyr.

Syýahatçymyz Öwlüýä Çelebi gomoseksualizmi ýaýyandygy üçin «Syýahatnamasynda» köçeklik bilen meşgullanýanlary gazaply ýepbekleýär:

«Ýetmiş tastan pelegiň çemberinden geçmiş, weledizyna, afytabmysal rakgaslar».

Enderunly Fazyl Hüseyiniň ýazan «Çeňňinama» we «Depderi-Yşk» eserperi köçeklerdir çeňňilere bildirilen gyzyklanmanyň iň esasy çeşmeleridir.

Daşary ýurtly syýahatçylaryň aýtmagyna görä, türkleriň özi

köçeklik etmändir. Sypatlary we saz medeniýeti taýdan syganlar we owadan bolýandyklary üçin jöhitlemdir ermeniler has köp köçeklik edýän eken.

Bu iş bilen meşgullanýanlara-da erkek atlaryň ýerine köçek ady berlipdir, mysal üçin meşhur çeňnilerden Küçük Ibowa berilen at «Güllü Patma» bolupdyr.

Birnäçe şahyr bu gajaman tansçylar üçin birnäçe şygrylary ýazypdyr. Mysal üçin Şairde şeýle setirler bar:

*«Rakgas, bu halet seniň oýnuňdamydyr,
Aşyklarynyň günäsi boýnuňdamydyr,
Doýman şebi-walsyňa şebi-ruze kibi
Eý simi-beden, saba goýnuňdamydyr».*

Gepiň keltesi, Soltan Mahmyt II-niň ýörite perman çykaryp, gadagan eden wagtyna çenli köçeklik we çeňnilik medeniýeti Stambul toý-şagalaňlarynyň esasy güýmenjeleriniň biri bolupdyr.

Soltan Abdyleziz Müsürdr resmi saparda bolan wagty Stambuldandan göçüp gelen köçekleriň başdan geçiren horluklary bilen ýakyndan gyzyklanypdyr we olar üçin ýazylan aýdymlary diňläp, umuman köşgün bu medeniýetiniň özüne duşman däldigini görkezipdir.

Mehmet MAZLUM ÇELİK.

@MMazlumcel

celikmehmedmazlum@gmail.com

Çarşenbe, 28.08.2024 ý. Taryhy makalalar